

**UCHWAŁA NR
RADY GMINY POWIDZ**

z dnia 2020 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Powidz na lata 2020-2023”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r., poz. 506 ze zmianami) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zmianami) po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała się, co następuje.

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Powidz na lata 2020-2023”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Powidz.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Powidz

Filip Muszyński

RADCA PRAWNY

Krzysztof Krolak
Pz-Kn/145/91

4.02.2020r.

Wójt

Jakub Gwit

Załącznik
do uchwały Nr
Rady Gminy Powidz
z dnia 13 lutego 2020 roku

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY POWIDZ
NA LATA 2020 - 2023

POWIDZ 2019

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	8
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami - zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	10
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	15
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	17
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	17
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	17
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020.	18
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	20
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	20
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego..	22
5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego.....	25
5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	27
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	28
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	28
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	29
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	32
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	32
6.5. Zabytki archeologiczne.....	32
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	33
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	34
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	34
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	40

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	41
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	41
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	45
7.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	46
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	47
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	52
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	53
10.1. Gminna ewidencja zabytków.....	53
10.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	54
10.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	55
10.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	55
10.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	56
10.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	56
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	59
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	60
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	61

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami dla gminy Powidz na lata 2020-2023* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa, dostrzega się potrzebę pogłębiania świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejscowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Powidz jest położona we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 85 km od Poznania, na pograniczu Wielkopolski i Kujaw. Posiada status gminy wiejskiej i jest jedną z ośmiu gmin tworzących powiat słupecki, zajmując 9,6% jego terytorium, usytuowaną ok. 20 km na północ od Słupcy. Siedzibą władz samorządowych gminy jest miejscowość Powidz, malowniczo rozlokowana pomiędzy Jeziorem Powidzkim i Jeziorem Niedzięgiel, która w swej przeszłości była stolicą powiatu, posiadała również prawa miejskie. W latach 1975–1998 gmina była położona w ówczesnym województwie konińskim, pozbawiona praw gminnych - administracyjnie należała do gminy Witkowo – została reaktywowana 30 grudnia 1994 r.

Gmina zajmuje powierzchnię 81 km², z czego użytki rolne pochłaniają ok. 30%, tereny pod wodami zajmują 9,8%, grunty zabudowane i zurbanizowane nieco ponad 4%, natomiast 49,3% ogólnej powierzchni stanowią tereny leśne i zadrzewione, obejmujące głównie części północną i południową gminy. Wskaźnik lesistości jest tutaj znacznie wyższy od średniej powiatowej – 15,3%, również wojewódzkiej wynoszącej 25,7% i średniej krajowej – 29,6%. Teren gminy objęty jest ochroną przyrodniczą w ramach Powidzko - Bieniszewskiego

Obszaru Krajobrazu Chronionego oraz Powidzkiego Parku Krajobrazowego, który włączony jest do krajowej sieci obszarów chronionych „Econet-Polska” oraz europejskiej sieci Natura 2000 - Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk PLH 300026 „Pojezierze Gnieźnieńskie”. Gmina spełnia oprócz rolniczej funkcje turystyczno-rekreacyjne, głównie w oparciu o największy i wyjątkowej przejrzystości akwen naturalny w Wielkopolsce – Jezioro Powidzkie. Warto nadmienić, iż w Powidzu znajduje się lotnisko i główna baza wojskowego lotnictwa transportowego w Polsce, zajmujące ponad 200 ha, mające wpływ na społeczno-gospodarcze aspekty funkcjonowania gminy.

Gminę zamieszkuje 2302 osoby, w tym niemal połowa w Powidlu (dane GUS za 2017 r.). Pod względem zaludnienia jest najmniejszą gminą wielkopolską, również w powiecie, stanowiąc 3,9% ogółu jego mieszkańców. Gęstość zaludnienia wynosi 29 os./km², przy średniej powiatowej 71 os./km². Strukturę osadniczą tworzy dziesięć sołectw: Anastazewo, Charbin, Ługi, Ostrowo, Powidz, Powidz-Osiedle, Polanowo, Przybrodzin, Smolniki Powidzkie, Wylatkowo. Gmina graniczy z sześcioma jednostkami samorządowymi, należącymi do trzech powiatów:

- od północy z gminą Orchowo, powiat słupecki,
- od zachodu z gminą Witkowo, powiat gnieźnieński,
- od południa z gminami Strzałkowo i Słupca, powiat słupecki,
- od wschodu z gminą Ostrowite, powiat słupecki,
- od północnego wschodu z gminą Kleczew, powiat koniński.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych i powiatowych, a przez jej północno-wschodni kraniec przebiega droga wojewódzka nr 262 relacji: Kwieciszewo - Gębice - Orchowo – Szyszłowo. Na obszarze gminy funkcjonuje linia kolejowa ograniczonej dostępności relacji Słupca – Babin - Lotnisko Powidz, obsługująca tylko transporty wojskowe. Zlokalizowane są też tory nieczynnej już, zabytkowej kolejki wąskotorowej, która funkcjonowała na 38. kilometrowej trasie Gniezno – Witkowo – Powidz - Anastazewo. Gmina położona jest na północ od nieodległych, ważnych szlaków komunikacyjnych, które stanowią autostrada A2 ze zjazdem na węźle Słupca, równoległa do niej droga krajowa nr 92 Rzepin - Poznań – Mińsk Mazowiecki i magistrała kolejowa międzynarodowa E20 Berlin – Warszawa – Moskwa, mające wpływ na dostępność komunikacyjną gminy.

Według podziału fizycznogeograficznego J. Kondrackiego, gmina należy do makroregionu Pojezierza Wielkopolskie, mezoregionu Pojezierze Gnieźnieńskie. Rzeźba terenu została wykształcona w okresie zlodowacenia

bałtyckiego, jego fazy poznańskiej i charakteryzuje się młodoglacjalną rzeźbą terenu, z ciągnącymi się przez środek gminy z północnego zachodu na południowy wschód pasmami wzgórz morenowych, których najwyższe wzniesienia dochodzą do 132 m. n. p. m i położonymi mniej więcej południkowo jeziorami rynnowymi: Powidzkie, Powidzkie Małe, Niedzięgiel (Skorzęcińskie), Budziławskie oraz Smolnickie. W czystych wodach wielu z nich występują najlepiej zachowane w Polsce podwodne „łaki” ramienicowe. Sieć wodna gminy należy do zlewni rzeki Warty. Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby pospolitych surowców mineralnych. Kruszywa naturalne zlokalizowane są w złożach: Ługi, Rzymachowo, Powidz i Powidz I – to ostatnie eksploatowane.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych, a rozwój przestrzenny nierozzerwalnie związany był ze środowiskiem naturalnym i ukształtowaniem terenu. Założona nad Jeziorem Powidzkim, w sąsiedztwie lasów, na skraju wysoczyzny, przy przecięciu szlaków handlowych, wczesnośredniowieczna osada Powidz była grodem broniącym dostępu do Gniezna. Już w XI w., krótko po wprowadzeniu chrześcijaństwa do Polski, powstał tutaj pierwszy kościół. W źródłach pisanych wzmianka o osadzie i proboszczu powidzkim pochodzi z dokumentu z 8 czerwca 1243 r., w którym książę Bolesław Pobożny powierzył „mężowi rzetelnemu Baldwinowi” przeprowadzenie lokacji miasta na prawie magdeburskim. Przywilej lokacyjny został potwierdzony przez kolejnych władców Polski w wieku XV i dwukrotnie w XVI w. Dodatkowo, jako miasto królewskie było obdarzane licznymi przywilejami. W roku 1331 i 1454 r., mimo oporu mieszkańców, miasteczko było niszczone przez wojska krzyżackie. W 1441 r. w Powidzu wspomina się szkoła przy kościele parafialnym, podległa Akademii Krakowskiej. Fakt ten odzwierciedla, przetrwałe tutaj do obecnych czasów, powiedzenie: "Dokąd idziesz?, do Powidza po rozum." W wiekach XV i XVI Powidz był ośrodkiem starostwa niegrodowego, którego pierwszym starostą był w latach 1416-1426 Mroczek z Łopuchowa herbu Leszczyca. W latach 1623-1630 z powodu zarazy nastąpił spadek zaludnienia, a podczas najazdu szwedzkiego w 1655 r. miasto zostało spalane. Od 2 ćwierci XVIII w. obok działalności rolniczej rozwijał się na tym terenie przemysł, m.in. założono hutę szkła, funkcjonowała manufaktura sukiennicza. Po II rozbiórce Polski w 1793 r. tereny gminy dostały się pod panowanie pruskie, a przez środek Jeziora Powidzkiego przebiegała granica pomiędzy zaborem pruskim a rosyjskim. To również czas intensywnego

osadnictwa niemieckiego. W latach 1793 -1815 Powidz był stolicą nowo powołanego powiatu powidzkiego. W latach 1893 – 1911 nowy akcent w krajobraz kulturowy gminy wniosła linia kolejki wąskotorowej Gniezno – Powidz - Anastazewo i związane z nią obiekty. Od XIX w. zaczęto doceniać korzystne dla zdrowia warunki mikroklimatyczne Powidza, który na początku XX w. został znanym „Uzdrowiskiem Powidz”, a pobudowane w 1922 r. częściowo na wodzie Łazienki - murowana rotunda z dobudowanymi po bokach pawilonami drewnianymi - uznawano za jeden z najładniejszych i najnowocześniejszych domów kąpielowych w Polsce. Mieszkańcy gminy brali czynny udział w powstaniach narodowych, w tym w zwycięskim Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, podczas którego Kompania Powidzka pod dowództwem Józefa Bilskiego i Ignacego Kozłowskiego rozbiła pruski posterunek i pluton Grenzschtzu na przejściu granicznym w Anastazewie, oswobodziła Powidz i uczestniczyła w walkach wyzwolających m.in. Ziemię Gnieźnieńską. Pamięci powstańców i tych, „którzy swe życie złożyli za Ojczyznę”, w 1991 r. postawiono w miejsce przedwojennego pomnika, zniszczonego przez hitlerowców, nowy pomnik - głaz narzutowy, w którego zwieńczeniu orzeł w koronie. W okresie międzywojennym nastąpił w Powidzu rozwój życia społeczno-gospodarczego. Prężnie działały licznie zakładane towarzystwa, organizacje i związki gospodarczo-rolnicze, przybywało mieszkańców, wznoszono nową, murowaną zabudowę mieszkalną i usługową. Światowy kryzys gospodarczy niekorzystnie odbił się również na gminie, którą w wyniku reformy administracyjnej w 1934 r. pozbawiono praw miejskich. Rozwój gminy zakłócił wybuch II wojny światowej. Jej tereny wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Hitlerowcy upomnieli się o powstańców, mieszkańcy byli represjonowani i prześladowani, wywożeni do obozów i na roboty przymusowe, wielu straciło życie, w tym rozstrzelani na początku wojny mieszkańcy Wylatkowa. Po wojnie rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych. Do znanych osób związanych z Powidzem należą m.in. Jan Kanty Szwedkowski - malarz, z XIX w., zajmował się portretem i malarstwem historycznym; Ignacy Zielewicz - chirurg, z XIX w., zapoczątkował w Wielkim Księstwie Poznańskim nowoczesną chirurgię, założyciel szpitala dziecięcego w Poznaniu; ks. Andrzej Zgrabczyński - budowniczy powidzkiego kościoła, proboszcz w latach 1857-1867, spoczywa na cmentarzu przykościelnym od strony plebanii; Wojciech Jabłoński, współtwórca Uzdrowiska Powidz, w 1933 r. tymczasowy burmistrz Powidza, funkcyjny członek organizacji i stowarzyszeń powidzkich, zmarł w 1963 r., spoczywa na miejscowym

cmentarzu. W Powidzu pobierał nauki pod koniec lat 20. XIX w. Ewaryst Estkowski - pedagog, działacz oświatowy i założyciel pierwszego w Polsce Towarzystwa Pedagogicznego.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Powidz na lata 2020-2023* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019, poz. 506 ze zm.).

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust. 1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust.

1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości,

o których mowa w pkt 1;

3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca

elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami

przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru

- parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
 - 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
 - 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
 - 5) prowadzenie badań archeologicznych;
 - 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
 - 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
 - 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
 - 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
 - 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609 ze zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r., poz. 506 ze zm.)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2018, poz. 799 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018, poz. 1614 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2018 r., poz. 1945)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2204 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa.

Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2019 r., poz. 1186 ze zm.)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,

- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy

o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu wg stanu na dzień 0.06.2017 r. zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji

Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby

i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XXIX/559/12 z dnia 17 grudnia 2012 roku.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,
- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,
- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,

- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmocnienie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojkowych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe

wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleń komponowana),

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,

- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,

- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,

- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,

- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,

- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,

b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,

c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,

d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,

e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego

"Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku", przyjęta została Uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XVIII/481/16 z dnia 25 kwietnia 2016 r. Wśród celów strategicznych wymieniono „Rozwój produktów turystyki kulturowej”, w ramach którego wyznaczono m.in. następujące cele operacyjne:

1. Rozwój szlaków turystyki kulturowej, w szczególności Szlaku Piastowskiego, który realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:

- kontynuacja i wzmacnianie działań na rzecz uporządkowania i restytucji Szlaku Piastowskiego, jako wiodącego szlaku turystyki kulturowej w Wielkopolsce,
- uporządkowanie pozostałych istniejących szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza powiązanych ze Szlakiem Piastowskim,
- wspieranie tworzenia tematycznych szlaków kulturowych,
- odpowiednie oznakowanie turystyczne szlaków kulturowych i obiektów na szlakach,
- rozwój ogólnodostępnej infrastruktury wokół obiektów położonych na szlakach (m.in. tablice informacyjne, elementy małej architektury),
- lobbing na rzecz zwiększania dostępności obiektów znajdujących się na szlakach (np. stałe godziny otwarcia obiektów, poprawa realnej dostępności dla zwiedzających – dotyczy zwłaszcza obiektów znajdujących się w mniejszych miejscowościach),
- podnoszenie poziomu wiedzy i informacji o historii oraz wartości kulturowej obiektów znajdujących się na szlakach, np. poprzez: uaktualnianie informacji uwzględniających obecny stan badań naukowych, aktualizację stron internetowych zarządzanych przez Wielkopolską Organizację Turystyczną, dążenie do zamieszczania aktualnych informacji na ogólnopolskich i zagranicznych stronach internetowych dotyczących turystyki kulturowej w Wielkopolsce, sukcesywne wydawanie materiałów promocyjnych, również w językach obcych,
- zwiększanie liczby wydarzeń kulturalnych na szlakach oraz koordynacja chronologiczna ich realizacji tak, by - w miarę możliwości - nie nakładały się na siebie,
- zwiększanie atrakcyjności szlaków dla turystyki rodzinnej, zaangażowanie w tworzenie oferty skierowanej do dzieci i młodzieży.

2. Zachowanie dziedzictwa (zarówno kulturowego jak i przyrodniczego) dla przyszłych pokoleń, gdzie eksploatację turystyczną należy połączyć z działaniami zmierzającymi do ich ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Cel realizowany powinien być przez następujące kierunki działań :

- objęcie ewidencją obiektów o znaczącym potencjale turystycznym,
- wyznaczenie działań priorytetowych w obszarze ochrony zabytków,
- inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną obiektów o ważnym znaczeniu i potencjale turystycznym,

- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną terenów sąsiadujących z obiektami kulturowymi o ważnym znaczeniu turystycznym.

3. Propagowanie rozwoju turystyki kulturowej - cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- wspieranie oferty aktywnych form spotkań z kulturą (np. inscenizacje historyczne, archeologia doświadczalna, zwiedzanie fabularyzowane, gry miejskie, questy, widowiska, festiwale),
- zgłaszanie produktów turystycznych Wielkopolski do konkursów na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
- poprawa dostępności obiektów turystyki kulturowej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych.

5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z dnia 06.12.2017 r., poz. 8118).

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określone zostały główne cele, którym przyporządkowano kierunki działania:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania,
 - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych,
 - opieka nad zabytkami archeologicznymi.
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
 - monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb

społecznych i turystycznych,

- promocja dziedzictwa lokalnego,

- wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.

4. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych,

- upowszechnianie wiedzy o regionie.

5. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne,

- propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,

- włączenie zabytków w procesy gospodarcze.

7. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,

- udostępnianie obiektów zabytkowych,

- wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

CHARBIN

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

Rejestr zabytków nr A-335/77 z dnia 21.05.1984 r.

a. pałac, mur., ok. poł. XIX w., rozbud. I. 20 XX w.,

b. park, 2 poł. XIX w.

OSTROWO

WIATRAK KOŻŁAK, drew., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr A-526/267 z dnia 04.11.1996 r.

POWIDZ

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA:

Rejestr zabytków nr A-339/81 z dnia 21.05.1984 r.

a. kościół, mur., 1863 r.,

b. dom pogrzebowy (kostnica), mur., 2 poł. XIX w.,

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

ANASTAZEWO

ZESPÓŁ OBIEKTÓW PRZEJŚCIA GRANICZNEGO (do 1914 granica prusko-rosyjska):

- a. pruska strażnica graniczna, ob. dom nr 28, mur., 1901 r.,
- b. zajazd (po stronie pruskiej), ob. dom, mur., 1913 r.

ZESPÓŁ STACJI KOLEJOWEJ:

- a. stacja kolejowa, ob. dom nr 25, mur., pocz. XX w.,
- b. parowozownia, ob. dom nr 26, mur., pocz. XX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

CHARBIN

ZESPÓŁ PAŁACOWO- FOLWARCZNY:

- a. pałac, mur., ok. poł. XIX w., rozbud. I. 20 XX w.,
- b. brama (do parku), mur. pocz. XX w.,
- c. park, 2 poł. XIX w.,
- d. chlewnia, mur., pocz. XX w.,
- e. budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.,
- f. brama (na folwark), mur., pocz. XX w.,
- g. czworak, ob. dom nr 3, mur., 1 ćw. XX w.,
- h. czworak, ob. dom nr 5, mur., 1 ćw. XX w.

OSTROWO

KAPLICZKA, mur., ok. 1905 r.

KRZYŻ PRZYDROŻNY, kam.-żel., 1897 r.

CMENTARZ EPIDEMICZNY, poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zagroda nr 19:

- a. szkoła, ob. dom, mur., ok. 1920 r.,
- b. budynek gospodarczy, drew.-mur., ok. 1920 r.

WIATRAK KOŹLAK, drew., XVIII/XIX w.

POLANOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 3 ćw. XIX w.,
- b. czworak, ob. dom nr 1, mur., k. XIX w.

POWIDZ

UKŁAD URBANISTYCZNY, XIII-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, ul. Kościelna:

- a. kościół, mur., 1863 r.,
- b. dom pogrzebowy (kostnica), mur., 2 poł. XIX w.,
- c. kapliczka, mur., pocz. XX w.,
- d. plebania, mur., 2 poł. XIX w.,
- e. cmentarz przykościelny, XVIII.

DOM PARAFIALNY, ob. dom nr 21, ul. Piaski, mur., 1920-1925 r.

DOM SIÓSTR ELŻBIETANEK, ob. dom rekolekcyjno-wypoczynkowy, ul. Park Powstańców Wlkp. 9, mur., ok. 1900 r.

KAPLICZKA ŚW. DUCHA, ul. Strzałkowska, mur., ok. 1928 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. kapliczka, mur., 1912 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

DOM DLA UBOGICH, ob. dom, ul. Wojska Polskiego 2, mur., k. XIX w.

STACJA KOLEJOWA, ob. dom, ul. Kolejowa 7, mur., 1907 r.

KARCZMA, ob. dom, ul. Warszawska 1, mur., 1890 r.

POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU DWORSKIEGO, ul. Wodna 18:

- a. park, XIX w.,
- b. ogrodzenie, mur., k. XIX w.

ul. 29 Grudnia

DOM NR 3, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 5, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 7, mur., ok. 1910 r.

DOM NR 26, mur., ok. 1900-1908 r.

ul. Kościelna

DOM NR 10, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 13, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 14, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 19, mur., ok. 1932 r.

DOM NR 21, glin.-mur., k. XIX w.

DOM NR 29, glin.-mur., k. XIX w.

ul. Krótka

DOM NR 1, mur., ok. 1920.

Park Powstańców Wielkopolskich

DOM NR 2, mur., ok. 1915 r.

DOM NR 5, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 6, mur., ok. 1905 r.

DOM NR 11, mur., k. XIX w.

DOM NR 12, mur., k. XIX w.

DOM NR 15, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 20, glin.-mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 23, mur., ok. 1900 r.

ul. Piaski

DOM NR 23, mur., k. XIX w.

DOM NR 25, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Strzałkowska

DOM NR 17, mur., 1935 r.

ul. Warszawska

DOM NR 5, mur., k. XIX w.

DOM NR 7, mur., ok. 1905 r.

DOM NR 8, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 9, mur., k. XIX w.

DOM NR 19, mur., XIX w.

DOM NR 22, mur., ok. 1905 r.

DOM NR 27, mur., ok. 1900 r.

ul. Wodna

DOM NR 9, mur., 1918-1920 r.

DOM NR 10, mur., ok. poł. XIX w.

ul. Wojska Polskiego

DOM NR 6, mur., 1911 r.

WIATRAK KOŹLAK, ul. Kolejowa, 1792 r.

SMOLNIKI POWIDZKIE

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zagroda nr 3:

a. szkoła, ob. dom, mur., 1904 r.,

b. budynek gospodarczy, mur., 1908 r.

WYLATKOWO

KAPLICZKA, mur., k. XIX, odbud. 1945 r.

KAPLICZKA, mur., k. XIX, odbud. 1945 r.

COMMENTARZ EWANGELICKI, ok. poł. XIX w.

DOM NR 28, mur., k. XIX w.

DOM NR 30/30A, mur., ok. 1900 r.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome na terenie gminy Powidz stanowią wyposażenie kościoła p.w. św. Mikołaja w Powidzu. Wpisane do rejestru zabytków dwiema decyzjami:

- 1) decyzją z dnia 02.10.1970 pod nr rejestru 29/B (5 pozycji),
- 2) decyzją z dnia 19.09.1996 r. pod nr rejestru B-104/50 (25 pozycji).

W skład wyposażenia wchodzi m.in. obrazy, rzeźby, chrzcielnica, konfesjonał, prospekt organowy, Stacje Drogi Krzyżowej. Zachowane w stanie zadowalającym.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Powidz nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych. Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy zespół pałacowy w Charbinie.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać

opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Powidz znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko stożkowate zwane „Górą Zamkową” – st. 1, ob. AZP 52-37/6, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 35/Wlkp/C decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 01.03.1972 r.

Obecnie obiekt ten ma następujące wymiary: około 75 x 80 m u podstawy, zaś u góry około 40 x 44 m i 11 m wysokości od strony jeziora i około 2 od strony miasta. Pierwsza informacja o istniejącym w tym miejscu „zamku” pochodzi z 1426 r. (*domus regalis*), a następna z 1469 r. (*mons dictum Grodzisko ubi antiquiatis castrum fuit*). Najstarszy opis „zamku” pochodzi z lustracji z lat 1628-1632. Według tego opisu na kopcu otoczonym fosą stał budynek piętrowy, podpiwniczony (*sklepiście*). Na parterze było 12 wydzielonych pomieszczeń (sień, izba stołowa, pokój, sionka, sekret, drugi pokój, komnata, drugi sekret, sień do izdebki, dolna komnata, komnata pokojowa, trzeci sekret). Na piętro prowadziły schody z sieni na ganek, a z niego do „górných” pomieszczeń (pokój z niego do komnaty, sekret, drugi pokój, drugi sekret, trzeci pokój i sekret, kolejny pokój, z którego zejście prowadziło do wielkiej izby, a pod tym zejściem wejście do piwnicy). Z ganku prowadziło też dojście do kuchni i izdebki kuchennej. Ponadto na kopcu usytuowane były zabudowania czeladne (sień, kuchenka, izba),

a niedaleko stajnia nakryta słomą. Kolejna lustracja przeprowadzona po „potopie” szwedzkim wymienia już tylko „zamek”. Natomiast relacja z 1765 r. wspomina o dawnym dworze, który uległ „przez nieostrożność” stolarzy spaleni. Już w 1789 r. stała w tym miejscu nowa siedziba starosty w *ryglówkę z cegły o kilku pokoikach*. Na planie miejscowości z lat 1838-1840 zaznaczono już jednak tylko wzniesienie bez istniejących reliktyw budowli.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Powidz rozpoznano dotychczas jedno stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Jest to wspomniane powyżej grodzisko w miejscowości Powidz.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Powidz został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie gminy Powidz zewidencjonowano 68 stanowisk archeologicznych. Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Powidz:

Ilość stanowisk archeologicznych	Kategorie stanowisk archeologicznych												
	Rejestr							Ewidencja					
	grodziska	dwory	fortyfikacje	osady	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	inne	Grodziska	dwory	osady	Cmentarzyska płaskie	Cmentarzyska kurhanowe	inne
68	1	-	-	-	-	-	-	-	-	66	1	-	-

Opracowano na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych

Na obszarze gminy Powidz według podziału Wielkopolski na jednostki morfologiczne B. Krygowskiego, występują następujące jednostki: Pagórki Witkowskie, Równina Wrzesińska, Obniżenie Strugi, Równina Słupecka, Równina Skorzęcińska, Pagórki Ostrowieckie, Obniżenie Niedzięgielskie. Równina Wrzesińska oraz Równina Słupecka wznoszą się na wysokości około 104-110 m n.p.m. Obie równiny rozdziela Obniżenie Strugi. Z kierunku południowo-zachodniego od okolic Wrześni biegnie pasmo moren czołowych tworzących Pagórki Witkowskie, wznoszące się na wysokość 118-130 m n.p.m. We wschodniej części gminy znajduje się duże Obniżenie Niedzięgielskie – typowa rynna polodowcowa zajęta obecnie przez jezioro. Północno-wschodnią część gminy zajmuje falista Równina Skorzęcińska, zbudowana z utworów piaszczystych. Od wschodu do Równiny Skorzęcińskiej przylegają Pagórki Ostrowieckie o powierzchni falistej i deniwelacjach od kilku do kilkunastu metrów. Zachodnią część gminy – Równiny Wrzesińską i Kołaczkową – budują głównie gliny zwałowe. Część północną i wschodnią – Równiny Słupecką i Skorzęcińską – budują utwory piaszczysto-żwirowe. Przez obszar gminy przebiega pas moren czołowych – Pagórki Witkowskie – zbudowane z glin zwałowych i z piasków ze żwirem i głazami. Całą powierzchnię rozcinają dużych rozmiarów obniżenia – Obniżenie Strugi, Niedzięgielskie i Kosewsko-Szydłowieckie – zajęte obecnie w dużej części przez jeziora. Sieć wodna gminy należy do zlewni Warty. Wody powierzchniowe tworzą sieć drobnych cieków wpływających do rzeki Strugi, płynącej już jednak poza obszarem gminy Powidz. Głównym elementem krajobrazu gminy Powidz i jej najbliższej okolicy są jeziora polodowcowe rynnowe, do których zalicza się jeziora: Powidzkie, Powidzkie Małe, Niedzięgiel (Skorzęcińskie), Budzisławskie oraz Smolnickie. Wskaźnik lesistości gminy wynosi około 48 %. Największe kompleksy leśne występują w północnej części gminy.

Osadnictwo pradziejowe koncentruje się wzdłuż cieków wodnych, przede wszystkim na piaszczystych wyniesieniach omijając obszary gliniaste. Tereny wysoczyznowe były natomiast eksploatowane tylko sporadycznie. Wzrost ilościowy osadnictwa w tej strefie daje się zaobserwować dopiero w czasach nowożytnych.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Powidz sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci wyrobów krzemiennych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie).

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszego Powidza przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto dosyć liczne, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów.

Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Ślady osadnictwa ludności tej kultury zidentyfikowano w okolicach miejscowości Powidz.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie dzisiejszej gminy Powidz wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami (najbliższe naszemu terenowi grobowce znane są z terenu gmin Kleczew, Skulsk i Wilczyn). Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszej gminy poświadczają znaleziska z okolic miejscowości Smolniki Powidzkie i Ostrowo.

Sporadyczne są natomiast ślady obecności na naszych terenach ludności kultury amfor kulistych (okolice miejscowości Ostrowo) rozwijającej się prawie równoległe z kulturą pucharów lejkowatych.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza, kiedy to nadal funkcjonowała na naszych terenach ludność wiązana z kulturą łużycką. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie dzisiejszej gminy Powidz jest bardzo bogato reprezentowane (w okolicach miejscowości Polanowo, Powidz, Przybrodzin, Ostrowo). Warto tutaj wspomnieć szczególnie o dwóch stanowiskach (w pobliżu miejscowości Powidz i Polanowo), odkrytych podczas badań podwodnych na terenie Jeziora Powidzkiego. Osady te, mimo że nie były typowymi osiedlami nawodnymi, to i tak reprezentują bardzo ciekawą formę osadniczą. Były to osiedla nadbrzeżne, założone w bezpośredniej bliskości linii brzegowej na podmokłych terenach prawdopodobnie okresowo zalewanych. Na wybór takiej lokalizacji mogło mieć wpływ wiele czynników. Podmokły grunt

umożliwiało wbijanie zaostrzonych pali na głębokość ponad dwóch metrów przez jedną lub dwie osoby, bez konieczności wykonywania pracochłonnych prac ziemnych. Prowadzona w osadach działalność gospodarcza, np. moczenie lnu, miała również wpływ na wybór miejsca. Wydaje się też uzasadnione przypuszczenie, że strefa symboliczno-wierzeniowa, tak silnie związana w późnej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza z wodą, nie pozostawała bez wpływu na lokalizację tych osad. Funkcjonowały one w środowisku wyraźnie zmodyfikowanym przez człowieka, kilkadziesiąt lat po upadku tzw. osiedli typu biskupińskiego, z których cztery najbliższe znajdowały się w odległości od 8 do 12 km od Jeziora Powidzkiego. W bezpośrednim sąsiedztwie jeziora do dzisiaj nie udało się zlokalizować żadnej osady tego typu. Niewyjaśniona pozostaje więc kwestia, czy w okresie poprzedzającym powstanie osad nadbrzeżnych region Jeziora Powidzkiego stanowił odrębne centrum osadnicze, czy też był strefą peryferyjną/graniczną funkcjonujących w sąsiedztwie struktur osadniczych.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze dzisiejszej gminy notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej. Osady te znane są na przykład z miejscowości Powidz

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów dzisiejszych ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie intrygująca pod względem naukowym jest miejscowość Powidz, słabo dotąd rozpoznana archeologicznie, a mająca jedną z najwcześniejszych metryk na terenie wielkopolski.

Warto jeszcze wspomnieć o licznych pozostałościach niewielkich leśnych hut szkła datowanych na okres nowożytny, które zostały odkryte na terenie dzisiejszej gminy w okolicach miejscowości Ostrowo. Produkcja szkła w tych niewielkich ośrodkach jest poświadczona źródłowo na pierwszą połowę XVIII w. Jednym z elementów rozwoju hutnictwa szkła były odpowiednie dla tego przemysłu naturalne warunki środowiskowe. Mając na uwadze zapotrzebowanie na surowce do wytopu szkła (piasek, popiół drzewny) i do opalania pieców (drewno), huty zakładano na terenach bogato zalesionych, w bliskim sąsiedztwie złóż piasków. Huty wyjątkowo budowano w pobliżu większych strumieni. Najprawdopodobniej wykorzystywano już istniejące lub zakładano nowe zbiorniki wody, na przykład stawy i rowy. Kompleksy urządzeń produkcyjnych lokowano na wyniesieniach terenowych, aby uniknąć podmywania pieców przez wodę. W hutach tych produkowały w zasadzie gorszej jakości, lecz tańsze szkła codziennego użytku, zaspokajając potrzeby szerokiego kręgu odbiorców.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Powidz wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa i działalności lotniska w Powidzu.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe (planowane inwestycje: rewitalizacja rynku w Powidzu, budowa świetlicy w Anastazowie, zagospodarowanie terenu Powidz – Osiedle); rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (budowa kanalizacji sanitarnej w Wylatkowie); wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych. Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne. Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych

podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

W przypadku stanowiska archeologicznego (grodzisko stożkowane w Powidzu) wpisanego do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z konserwatorem zabytków. Grodzisko jest własnością Gminy Powidz, w związku z tym, w celu zapewnienia właściwej ochrony, planuje się stałe monitorowanie jego stanu zachowania i niezwłoczne przekazywanie informacji o wszelkich zagrożeniach bądź niszczeniu zabytku. Planowane jest oznakowanie obiektu dla celów turystycznych – tablica informacyjna (historia stanowiska, fotografie).

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Zmiana *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Powidz* przyjęta została Uchwałą Nr V/33/19 Rady Gminy Powidz z dnia 13 marca 2019 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części II. „Uwarunkowania rozwoju gminy Powidz”, w pkt 4. „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono zarys historii gminy, obiekty architektury i budownictwa, parki, cmentarze wpisane do rejestru zabytków i figurujące w ewidencji zabytków oraz podlegające ochronie konserwatorskiej zabytki archeologiczne.

W części. III. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” w pkt 4. przedstawiono zasady ochrony konserwatorskiej:

A. Ochrona przestrzennych wartości krajobrazu kulturowego:

- utrzymanie historycznie ukształtowanej struktury osadniczej i sieci dróg,
- utrzymanie historycznych układów przestrzennych wsi, zasad lokalizacji zabudowy i zagospodarowania terenu, wypełnienie tradycyjnej niwy siedliskowej,
- zachowanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym dominant kulturowych i krajobrazowych,
- kontynuowanie tradycji w kształtowaniu krajobrazu kulturowego i nawiązanie do historycznych i regionalnych rozwiązań w jego kształtowaniu,
- przeciwdziałanie bezplanowej i chaotycznej parcelacji terenu,
- przeciwdziałanie zaśmiecaniu krajobrazu kulturowego nowymi lokalizacjami budowli substandardowych.

B. Ochrona indywidualnych wartości obiektów kultury materialnej:

- ochrona przed dewastacją wartościowych stanowisk archeologicznych,
- zachowanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym kościołów, szkół, obiektów usługowych, produkcyjnych oraz zewidencjonowanej zabudowy

zagrodowej,

- utrzymanie i eksponowanie linii kolei wąskotorowej, układów przestrzennych siedlisk, pomników i krzyży, urządzeń technicznych i komunikacyjnych,
- utrzymanie i eksponowanie wartości zabudowy historycznej, jej proporcji, formy, typu dachów, wielkości i układu otworów, rodzaju stolarki i jej zdobnictwa, materiału budowlanego,
- zapobieganie w powstawaniu ubytków w zabudowie historycznej,
- kształtowanie wysokich walorów estetycznych nowej zabudowy mieszkalnej, rekreacyjno-turystycznej i produkcyjnej poprzez nawiązywanie do tradycji i wartości regionalnych.

W odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązują następujące ustalenia:

- obejmuje się ochroną zabytki nieruchome, zabytki ruchome, zabytkowe zespoły pałacowe i parkowe oraz historyczny układ urbanistyczny Powidła
- wszelka działalność inwestycyjna dotycząca obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymaga pozwolenia konserwatora zabytków,
- prace remontowe, konserwatorskie i restauratorskie mogą być prowadzone zgodnie z zatwierdzoną przez konserwatora zabytków dokumentacją,
- obiektom wpisanym do rejestru zabytków należy zapewnić właściwą ekspozycję, obowiązuje zakaz lokalizacji w ich bezpośrednim otoczeniu obiektów wielkogabarytowych, w tym również billboardów reklamowych, masztów telefonii komórkowej oraz siłowni wiatrowych.

W odniesieniu do zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków obowiązują następujące ustalenia:

- przedmiotem ochrony są bryły budynków, kształty dachów, rozwiązania architektoniczne, tradycyjny materiał,
- celem ochrony obiektów ujętych w ewidencji jest zachowanie tradycyjnej zabudowy wiejskiej,
- wszelka działalność inwestycyjna związana z elementami zewnętrznymi wymaga uzgodnienia z konserwatorem zabytków.

W odniesieniu do kształtowania nowej zabudowy lokalizowanej w sąsiedztwie obszarów i obiektów chronionych obowiązują następujące ustalenia:

- nowa zabudowa powinna być kształtowana w nawiązaniu do regionalnej, tradycyjnej specyfiki budowlanej,
- wysokość nowej zabudowy nie powinna przekraczać wysokości istniejącej,
- wystrój elewacji powinien nawiązywać do tradycyjnych rozwiązań.

W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego Powidza obowiązuje:

- a) zachowanie historycznej linii zabudowy,
- b) zachowanie historycznej parcelacji,
- c) zachowanie tradycyjnej gęstości zabudowy,
- d) zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,
- e) podporządkowanie nowych obiektów historycznej strukturze przestrzenno-architektonicznej zabytkowego układu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- f) prowadzenie badań archeologicznych podczas robót ziemnych w zakresie określonym przez organ ochrony zabytków.

W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołu pałacowo-parkowego obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- b) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni,
- d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej.

W obrębie historycznych cmentarzy obowiązuje:

- a) zachowanie historycznych granic cmentarzy,
- b) zachowanie historycznego rozplanowania,
- c) zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- d) zachowanie zabytkowej zieleni.

Zasady ochrony stanowisk archeologicznych:

- 1) zmiany sposobu użytkowania terenów w strefach „W” oraz wykonanie prac niwelacyjnych lub ziemnych należy uzgadniać z właściwym organem ochrony zabytków, który może zażądać przeprowadzenia badań archeologicznych,
- 2) na obszarach zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych należy ograniczyć użytkowanie terenu do dotychczasowego, o ile nie zostało ono zakwalifikowane jako niszczące, zachowanie zastanej topografii oraz warstw gruntowych w stanie niezmienionym,
- 3) w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska archeologicznego obowiązuje zasada zgłaszania konserwatorowi zabytków zamiaru podejmowania prac ziemnych związanych z wykonywaniem głębokich wykopów, robót melioracyjnych, budową tras komunikacyjnych i instalacji infrastruktury podziemnej oraz w przypadku podejmowania zalesień użytków rolnych.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Powidz nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują częściowe plany zagospodarowania przestrzennego, z których poniższe zawierają zapisy zabezpieczające ochronę dziedzictwa kulturowego:

I. Uchwała nr XVIII/128/08 Rady Gminy Powidz z dnia 30 grudnia 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki nr 48/1, obręb Przybrodzin, gm. Powidz;

§ 11. Ze względu na położenie terenu w strefie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

II. Uchwała nr XXXI/201/10 Rady Gminy Powidz z dnia 28 czerwca 2010r. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w miejscowości Powidz;

§ 6. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań

archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne wydanym przez odpowiednie służby ochrony zabytków, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Powidz, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

7.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Na terenie gminy Powidz znajdują się dwa takie obszary:

1. *Powidzki Park Krajobrazowy* utworzony Rozporządzeniem Nr 18 Wojewody Konińskiego z dnia 16 grudnia 1998 r. w celu ochrony środowiska przyrodniczego, swoistych cech krajobrazu oraz zabezpieczenia wartości historycznych i kulturowych tego regionu. Obszar ten rozciąga się na długiej, rozgałęziającej się rynnie jeziornej o kierunku z północnego wschodu na południowy zachód, ciągnącej się od Strzelna do Słupcy, obejmując powierzchnię 24600 ha. Tereny Parku cechują się znacznymi walorami krajobrazowymi. Decyduje o tym różnorodność ekosystemów, ale przede wszystkim system jezior rynnowych często o urozmaiconej linii brzegowej, czasem z malowniczo położonymi wyspami. Wśród nich wielkością wyróżniają się Jezioro Powidzkie i Jezioro Niedzięgiel. W celu zapewnienia dodatkowej ochrony w Powidzkim Parku Krajobrazowym utworzono kilkanaście pomników przyrody i jeden użytek ekologiczny chroniący cenną, torfowiskową szatę roślinną. W granicach Parku

stwierdzono ok. 990 gatunków roślin (w tym 60 chronionych) oraz 216 zbiorowisk roślinnych, nie mniej bogaty jest świat zwierząt, wśród których zanotowano 34 gatunki ssaków, 10 płazów, 5 gadów i 22 ryb. Wartościowe z przyrodniczego i gospodarczego punktu widzenia są zespoły ichtiofauny, zwłaszcza dużych i głębokich jezior wykazujących jeszcze cechy jezior sielawowych (z sielawą i sieją).

Oprócz atrakcji przyrodniczych i krajobrazowych, Powidzki Park Krajobrazowy cechuje się stosunkowo dużą koncentracją stanowisk archeologicznych oraz zabytków kultury materialnej. Powidzki Park Krajobrazowy włączony jest do krajowej sieci obszarów chronionych „ECONET-POLSKA” oraz europejskiej sieci „NATURA 2000”.

2. *Powidzko - Bieniszewski Obszar Chronionego Krajobrazu* utworzony Uchwałą Nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego i zasad korzystania z tych obszarów. Omawiany obszar o całkowitej powierzchni 460 km² jest najważniejszym ogniwem ekologicznym systemu ochrony ze względu na największą w skali dawnego województwa konińskiego koncentrację walorów przyrodniczych, krajobrazowych i rekreacyjnych. Jest to najcenniejszy pod względem morfotycznym obszar mający żywą rzeźbę młodoglacjalną. Cechuje go ogromne bogactwo tak charakterystycznych form jak rynny polodowcowe, wzgórza moreny czołowej, płaska i falista forma moreny dennej, liczne jeziora: Powidzkie, Niedzięgiel, Suszewskie, Wilczyńskie, Budziszawskie, Ostrowickie, w znacznej części linii brzegowej otoczone lasami.

Powidzko - Bieniszewski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje fragment Pojezierza Gnieźnieńskiego połączony ciągiem wzgórz moreny czołowej z resztką dawnej Puszczy Bieniszewskiej. Puszcza Bieniszewska zajmuje obszar o powierzchni 952,5 ha, obejmując zwarty kompleks żyznych lasów liściastych, w większości dobrze zachowanych lasów gradowych oraz łągów. Obszar włączony jest do europejskiej sieci obszarów chronionych NATURA 2000 jako specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa).

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

Dziedzictwo kulturowe, którego spadkobiercami i depozytariuszami są obecni mieszkańcy Gminy Powidz, stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie

wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka i jako wspólne dobro oraz czynnik prorozwojowy ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom, dlatego troska o dziedzictwo powinna być udziałem jak najszerszych kręgów społecznych, bowiem konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego gminy związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, zaś stan zasobów dziedzictwa stanowi szansę rozwoju gminy, zależną od zaangażowania lokalnej społeczności w ich utrzymanie i wykorzystanie. W gminie cenne walory kulturowe przedstawiają m.in. zabytki architektury rezydencjonalnej, sakralnej i budownictwa wiejskiego, cmentarze, dawne założenie miejskie Powidza, zespoły przejścia granicznego i stacji kolejowej, ślady wczesnego osadnictwa oraz zasoby przyrodnicze.

POWIDZ – zespół kościelny

Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja. Pierwszy kościół drewniany powstał z fundacji królewskiej najprawdopodobniej już w XI w., parafia wzmiankowana w 1234 r. Świątynia przed 1362 r. nosiła wezwanie św. Jana Chrzciciela, po pobudowaniu nowej rozszerzono wezwanie - św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja Biskupa i Wyznawcy. Obecny kościół powstał na wzgórzu nad jeziorem, w latach 1860 -1863, w miejscu poprzedniego, drewnianego. W 1868 r. konsekracji świątyni dokonał sufragan gnieźnieński ks. biskup Józef Cybichowski. Kościół usytuowany na południe od rynku, otacza go ogrodzony, zadrzewiony obecnie teren dawnego cmentarza o kształcie owalu (zachowany nagrobek budowniczego kościoła ks. Andrzeja Zgrabczyńskiego, proboszcza w l. 1857-1867), lekko opadający w kierunku jeziora Powidzkiego. Od znajdującej się po stronie zachodniej bramy i furtki ku kościołowi oraz wokół niego prowadzi aleja. Na wschód od kościoła zabudowania plebanii z 2 poł. XIX w.

Kościół neogotycki, orientowany, oszkarpowany, bez podpiwniczenia, murowany z cegły, na fundamentach z łamanych kamieni polnych. Ściany od zewnątrz licowane czerwoną cegłą klinkierową. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z węższym, niższym od nawy, zamkniętym wielobocznie prezbiterium od wschodu oraz czterokondygnacyjną, kwadratową wieżą od zachodu. W nawach

między wschodnią ścianą nawy i bocznymi ścianami prezbiterium – dwie przybudówki, zamknięte trójbocznie. Przy północnej ścianie nawy niewielka kruchta boczna na rzucie zbliżonym do kwadratu, zwieńczona trójkątnym szczytem z ozdobnym, kamiennym krzyżem. Nawa i prezbiterium nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi, nad zamknięciem prezbiterium dach trypółaciowy. Przybudówki kryte dachami wielopółaciowymi, kruchta daszkiem dwuspadowym. Wieża nakryta strzelistym, ostrosłupowym hełmem o charakterze iglicy, zwieńczonym krzyżem. Obiekt utrzymany w dobrym stanie. W latach 2008-2011 wykonano remont dachu (naprawa więźby, wymiana pokrycia), malowanie wnętrza w 2015 r.

Plebania pobudowana w tym samym czasie co kościół. W pocz. XX w. dobudowano werandę od strony południowej. W latach 50. XX w. dobudowano od strony północno-wschodniej aneks mieszczący łazienkę. Usytuowana ścianą szczytową do ulicy, w odległości 40 m od kościoła. Budynek otacza zadrzewiony teren lekko opadający w kierunku południowym, ku jezioru Powidzkemu. Budynek na planie prostokąta wydłużonego na osi północ-południe, murowany, tynkowany, na kamiennym cokole, od strony zachodniej otynkowanym, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym. Po południowej stronie przylega prostokątna weranda nakryta dachem jednospadowym, po stronie północno-wschodniej niewielka, prostokątna przybudówka nakryta daszkiem jednospadowym. Obiekt w dobrym stanie. Remont kapitalny w latach 1999-2000, w późniejszym czasie przełożono dach.

Dom pogrzebowy (kostnica) wzniesiony w tym samym czasie co kościół. Położony 25 m od kościoła, po przeciwnej stronie ulicy. Od strony północnej i wschodniej przylegają mury ogrodzeniowe prywatnej posesji. Budynek w stylu neogotyckim, murowany, zewnętrznie nieotynkowany, jednokondygnacyjny, bez podpiwniczenia, zbudowany na planie prostokąta, wejście od strony południowej. Nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Na skrajach kalenicy, na niskich postumentach krzyże łańskie. Stan zachowania dobry.

CHARBIN – zespół pałacowy

Pałac eklektyczny, wzniesiony w 3 ćwierci XIX w., w latach 20. XX w. podwyższony o niskie piętro i górną kondygnację wieży. Usytuowany w otwartej zabudowie na skraju wsi, w niewielkim założeniu parkowym. Od północy dawna zabudowa gospodarcza. Budynek na cokole z cegły, licowany częściowo kamieniem, murowany z cegły, tynkowany, podpiwniczony, jednokondygnacyjny korpus z niewysokim poddaszem. Nakryty dwuspadowym dachem. Wzniesiony

na planie wydłużonego prostokąta, z prostokątnym ryzalitem na osi od południa, z portykiem filarowym w przyziemiu i schodami na osi. Od strony południowo-wschodniego naroża czterokondygnacyjna wieża na planie ośmioboku, nakryta dachem płaskim, z tarasem od wschodu z dostawionymi schodami. Od północy prostokątne, jednokondygnacyjne, niższe od korpusu, skrzydło oficyny, nakrytej dachem dwuspadowym. Od zachodu niewielkie, prostokątne przybudówki z wejściem do piwnic, nakryte dachami płaskimi. Na elewacjach częściowo zachowany detal architektoniczny. Obiekt w trakcie remontu kapitalnego.

Park założony w 2 poł. XIX w., zachowany w pierwotnych granicach. Drzewostan parkowy charakteryzuje się niewielkim zróżnicowaniem gatunkowym, pojedynczo występują jesion, lipa, topola włoska. Na uwagę zasługuje rzadko spotykany okazały perełkowiec japoński rosnący w pobliżu dworu. Zieleń parkowa uporządkowana, w kolejnym etapie założono odtworzenie układu komunikacyjnego i wprowadzenie nowych nasadzeń drzew i krzewów ozdobnych.

Zespół pałacowy stanowi własność prywatną.

OSTROWO

Wiatrak koźlak zbudowany na przełomie XVIII i XIX w., użytkowany do lat 50. XX w., potem popadł w ruinę. Wydzierżawiony i następnie wykupiony w 1982 roku od Gminy Powidz przez prywatną osobę, która odrestaurowała obiekt i przeznaczyła na cele rekreacyjne. Budowla wolnostojąca, z drewna żywicowego, na planie kwadratu. Koziół posadowiony na fundamencie z luźno ułożonych kamieni polnych. Ściany odchylone od pionu do wewnątrz. Szczyt wysunięty na zewnątrz, wsparty na dwóch zastrzałach. Balkon ze schodami jednobiegowymi z drewnianą poręczą. Dach dwuspadowy z naczółkiem od strony zewnętrznej, kryty gontem. Ściany gładkie szalowane deskami w układzie pionowym. Szczyt deskowany pionowo. Dwie pary śmig w metalowej obejmie. Wnętrze czteropoziomowe. Obecnie przyziemie z konstrukcją posadowienia kozła i węzłami sanitarnymi. Poziomy środkowy z fragmentami urządzeń technologicznych, górny z fragmentami urządzeń napędowych i zabudowane poddasze – zaadaptowane na cele mieszkalne i pracownię artystyczną. Remont kapitalny obiektu w latach 1975-1982. W 2000 r. częściowa wymiana zewnętrznego oszalowania ścian, konstrukcji dachu, uzupełnienie ubytków, wykonanie nowego odeskowania, konserwacja całej konstrukcji środkami owado- i grzybobójczymi. Stan zachowania dobry.

Warto wspomnieć, iż na terenie gminy występują również zabytki nie

wpisane do rejestru zabytków, ale będące świadectwem minionych epok i zdarzeń. Niewątpliwie należy do nich historyczny układ przestrzenny Powidza, ważny pomnik historii tzw. Góra Zamkowa w Powidzu – stanowiąca pozostałości po gródku stożkowatym o metryce sięgającej średniowiecza. Góra Zamkowa znalazła się na opracowanej przez Stowarzyszenie Edukacji i Odtwórstwa Historycznego AUREA TEMPORA trasie historycznej „Grodowy szlak II”, obejmujący grodziska wschodniej Wielkopolski. Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy gminy są cmentarze - miejsca świadczące o wielokulturowym dziedzictwie i tworzące pewnego rodzaju kronikę dziejów gminy. Oprócz czynnego, rzymskokatolickiego cmentarza w Powidzu z zachowanymi nagrobkami z XIX w., występują również cmentarze ewangelickie, a właściwie ich ślady, usytuowane oprócz Powidza głównie poza obrębem zabudowy wsi np. Anastazewo, Polanowo, Przybrodzin, Rzymachowo, Smolniki Powidzkie, Wylatkowo. W miejscowości Anastazewo znajdują się historyczne budynki związane z przejściem granicznym i komorą celną na przebiegającej tutaj granicy między zaborem pruskim a rosyjskim oraz budynki końcowej stacji dla linii kolejki wąskotorowej z Gniezna, którą otwarto 29 października 1911 r. Na przejściu granicznym pozostały budynki strażnic – pruskiej, z 1901 r. murowanej z czerwonej cegły, piętrowej, krytej wysokim dachem dwuspadowym z dostawioną do dłuższego boku poprzeczną, niższą dobudówką, krytą dachem dwuspadowym i strażnicy rosyjskiej, drewnianej, sprzed 1870 r., parterowej, na planie wydłużonego prostokąta, krytej dachem dwuspadowym (usytuowana po przeciwnej stronie granicy w Salamonowie, nieco na wzgórku), murowany budynek dawnego zajazdu z 1913 r., funkcjonujący w czasie zaborów na potrzeby Niemców jako obiekt noclegowy i gospoda oraz zespół stacji kolei wąskotorowej z pocz. XX w. – budynek stacji piętrowy, na planie kwadratu, murowany, elewacje parteru ceglane, drugiej kondygnacji tynkowane, przykryty dachem czterospadowym i murowana, parterowa, o charakterystycznym, wydłużonym kształcie parowozownia. Przed parowozownią była obrotnica o średnicy 6 m, studnia i skład węgla. Stąd biegła również wąskotorowa kolejka do Konina. Obie linie już nie funkcjonują, budynek stacyjny jest nieużytkowany, zaś parowozownia znajduje się w rękach prywatnych, pełniąc funkcje mieszkaniowe.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Powidz nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powódzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu,

rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia

26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Powidz wykonała i przyjęła w 2012 roku gminną ewidencję zabytków nieruchomych.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W pierwszej kolejności wykonane zostaną karty adresowe dla obiektów włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków Zarządzeniem Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Nr 43/WEZ/2019 z dnia 16.10.2019 r., które nie ujęte zostały w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2020 r. zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) opracowany zostanie w 2020 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

10.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Powidz” na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

10.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XII/79/08 Rady Gminy Powidz z dnia 22 lutego 2008 r.; wsparcie finansowe otrzymała Parafia Rzymskokatolicka św. Mikołaja w Powidzu

na remont dachu w kwocie 10.000,00 zł.

- planowane jest coroczne wydziałanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy,
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- rewitalizacja rynku w Powidzu (wymiana nawierzchni, oświetlenie, nasadzenia drzew, elementy małej architektury).

10.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych założeniach zieleni (parki, cmentarze) w ramach programu aktywizacji osób bezrobotnych,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną.

10.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Szlaki turystyczne stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które szlak przebiega. Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Powidz, z malowniczo położonymi jeziorami i lasami, ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, zagospodarowanymi już terenami rekreacyjnymi i organizowanymi cyklicznie różnorodnymi imprezami, historyczne postaci i obiekty, regionalne kulinaria oparte szczególnie o ryby, działalność i zbiory muzealne domu kultury i w zespole szkolno-przedszkolnym w Powidzu, zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne przemysłowe budownictwo drewniane - wiatraki, ślady wielokulturowości, Dni Otwarte w jednostce wojskowej, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy.

Gmina jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, co przełożyło się m.in. na powstanie niektórych szlaków turystycznych. Na terenie gminy przecinają się lokalne i ponadlokalne szlaki turystyczne, należące do Powidzkiego Parku Krajobrazowego, stanowiące formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, wiodą do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, z uwzględnieniem obiektów zabytkowych i cennych terenów przyrodniczych, wymienionych w poprzednich rozdziałach. Są to m.in. trasy:

- *Dookoła Jeziora Powidzkiego*, niebieski, dł. 35 km, rowerowy: Powidz–Przybrodzin–Ostrowo–Anastazewo–Kania–Skrzynka–Napruszewo–Kosewo–Giewartów–Kochowo–Polanowo–Powidz;
- *Dookoła Jeziora Niedzięgiel*, czarny, 25 km, rowerowy: OW Skorzęcin–Wylatkowo–Powidz–Charbin–Wiekowo–Skorzęcin;
- *Leśny Ring*, 16 km, rowerowy: Wylatkowo–Zielątkowo–Gruby Dąb–Smolniki Powidzkie–Hutka–Wylatkowo;
- *Wokół Osich Gór*, 6 km, pieszy/rowerowy: Rynek–Kościelna–Piaski–Strzałkowska–Skośna–Nowa–Witkowska–Kolejowa–Widokowa–29 Grudnia–Rynek;
- *Wśród Polanowskich Pól*, 8 km, pieszy/rowerowy: Rynek–Warszawska–Strzałkowska–droga na Polanowo – Rudunek – Dzika Plaża - Powidz–promenada – Rynek;
- *Dwa Jeziora*, 11 km, rowerowy: Rynek–Warszawska–Witkowska–Ługi–Widokowa–Kazimierza Jagiellończyka–Jeziorna–Jabłona–Góra Zamkowa–Rynek;
- *Zielony Królewski*, szlak pieszy, długodystansowy relacji: Słupca — Marcewo — Mieczownica — Kochowo — Polanowo — Powidz — Charbin — Skorzęcin — Piłka — Gaj — Krzyżówka — Jankowo Dolne;
- *Zielony*, krótkodystansowy, relacji: Kochowo – Powidz – Piłka – Gaj;
- *Szlak „Miłośników Przyrody”*, rowerowy, trasa nr 5, dł. 31,5 km, wiedzie przez miejscowości: Słupca – Słomczyce – Babin – Ciosna – Niezgoda –

Powidz – Rzymachowo – Polanowo – Posada – Józefowo – Korwin – Piotrowice – Słupca /wytyczony przez gminę Słupca/;

- *Ścieżka dydaktyczna* w obrębie gospodarstwa szkółkarskiego Powidz-Dolina. (długość 1,5 km, 17 przystanków). Ścieżka przedstawia głównie zagadnienia związane ze szkółkarstwem, etapami życia lasu oraz podstawowymi gatunkami fauny i flory żyjącymi w lesie.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych tras czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki kulturowej np. szlak postaci historycznych lub szlak tematyczny, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią i z produktami rzemiosła artystycznego, czy z powstaniami narodowymi i miejscami bitew. Tereny Natura 2000 zachęcają do utworzenia ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj okazami chronionej flory i fauny, zaprezentowanymi np. na fotogramach, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, a w oparciu o istniejący ośrodek jeździecki utworzenie szlaków konnych. Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki – kapliczki, figury i krzyże mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej, można by utworzyć specjalny szlak, który uwzględniałby te niewielkie, o różnej formie architektonicznej, budowle kultowe. Nowe szlaki pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się zarówno z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne i której przykłady znajdziemy w miejscowościach np. Powidz, Polanowo, Przybrodzin, Anastazewo, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa

agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Powidz wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających

z ustaleń programu opieki nad zabytkami.

- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych

z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie

i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek

posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 5) wykonaniu trawników,
- 6) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,
- 7) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),
- 8) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

- 1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.
- 2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania

oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

3) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.

Uzasadnienie
do uchwały Nr
RADY GMINY POWIDZ
z dnia

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Powidz na lata 2020-2023”

Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.) nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Rada Gminy przyjmuje program na okres 4 lat po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Załączony do niniejszej uchwały „Program opieki nad zabytkami dla gminy Powidz na lata 2020-2023” spełnia wymogi ustawowe i ma na celu przyczynić się do wyeksponowania poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy, a także do zahamowania procesów degradacji i doprowadzenia do poprawy stanu zachowania zabytków na terenie gminy, jak również do podejmowania działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Przewodniczący Rady Gminy
Powidz

Filip Muszyński